

Самур

№ 5 (194) 2007-ЙИСАН 27-МАЙ

1992-йисан январдилай акъатзава

КУЪРЕЛДИ

РЕСПУБЛИКАДИН ЮГЪ КЪЕЙД ИЙИДА

Алай йисан 28-майдиз чи уьлкведин агъалийри, адет тирвал, мад гъилера Республикадин югъ къейд ийида. Аслу тушир Азербайжанди эхиримжи йисара къазанмишай агалкъунар садни-къвед туш. Гъавилэй дуйньядин уьлквейрин арада адан нуфуз йисандивай мадни артух жезва. Президент Илгъам Алиева члехи сиясатчи Гъейдар Алиеван рехъ къетидакъ давамарзава.

Республикадин югъ Туьркияда, Германияда, Гуржистанда ва маса уьлквейрани къейд ийида.

ЦИЙИ СЕРЕНЖЕМДИЗ КЪУЛ ЧУГВАДА

И йикъара малум хъайивал, Президент Илгъам Алиева образованидин ери хъсанарун патал цийи серенжемдиз къул чугвада. И серенжемди мектебра ва институтра клелзавай жегъилар мадни хъсандиз клелуниз рубгъламишда. Мектебра ва институтра гъар йисуз конкурсар ва олимпиадаяр къиле тухуда. И тедбирин куьмекдалди "Йисан лап хъсан студент", "Йисан лап хъсан муаллим", "Йисан лап хъсан университет" номинацияр тайинарда. Лап хъсан студентдиз 10 агъзур манат премия, лап хъсан университетдиз члехи пуларин грант гуда.

АЗЕРБАЙЖАНДИЗ ПУЛ ПАРА ГУДА

Виликай къвезмай йисуз АСШ-ди Эрменистандив гекъигайла Азербайжандиз пулуни такъатралди 38 процент артух куьмекар гуда. 2008-йисуз жуьреба-жуьре ученийра ва тренингра иштирак авун патал чи республикади АСШ-дивай 1 миллион доллар пул къачуда. Къецепатан яракълу къуватриз куьмек хъиз Америкади Азербайжандиз 4,3 миллион доллар пул гун къарардиз къачунва.

ХУЪРУЪН МАЙИШАТДИЗ КРЕДИТАР АХЪАЙДА

Хуъруън майишат вилик тухун патал гъукматди кредитрикай менфят къачудай къайдаяр тескъарнава. Гила хуъруън майишатда къвалахзавай ксаривай 1000 манатдин микрокредит, 20 агъзур манатдин гъвечли кредит, 25 агъзур манатдалди юкъван кредит ва 200 агъзур манатдин члехи кредит къачуз жед. Гъвечли кредитар 2 йисан, юкъван кредитар 3 йисан, члехи кредитар 5 йисан муддатда вахкана кланзава.

"СЕНЯТКАРРИН ЮГЪ" КЪИЛЕ ТУХУДА

Июндин вацран сифте йикъара Шекида "Сеняткаррин югъ" къиле тухуда. И сувар къейд авун патал къилди план туькълурнава. Тедбирда гъам Шекидин, гъамни чи республикадин маса районрин сеняткарри иштиракда. И мярекатдал халкъди риклелай ракъурнавай куьгъне сенятар арадал хъуникай веревирдер ийида. Эхиримжи йисара шекивийри са шумуд къадим сенятар арадиз хканва.

ХИНАЛУГЪРИН ХУЪРЕ СЕРИАЛ ЧУГВАДА

"Мосфильм" киностудияди Къуба райондин Хиналугъ хуъре сериал члугван къарардиз къачунва. Фильм июндин эхирра члугвада. Адан твар "Яракъ" я. И сериалда Азербайжандин актеррикай Эльмира Шабановади, Фехреддин Манафова, Яшар Нуриди ва Гъажи Исмаиловани иштиракда. Къилин роль Москвадин актерди тамамарда. Цийи фильм къвенкве Москвада, ахпа Азербайжанда къалурда.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

ШИКИЛДА: Исмаиллы райондин Къалажух хуъруън юкъван мектебдин коллектив

SOS!!!

TARİXİ BELƏ ÖYRƏTMƏK OLMAZ!

■ Son iller Azərbaycan tarixini qələmə alan bəzi tarixçilər burada yaşayan başqa xalqların, həmçinin ölkəmizin aborigen xalqlarından olan ləzgilərin tarixi üzərindən sükutla keçir, onların Azərbaycan tarixində oynadığı rolu xatırlamır, nadir hallarda xatırladıqları isə hadisələri saxtalaşdırır, öz fikirlərini təhqirəmiz ifadələrlə şərh edirlər. Ləzgilərin qəhrəman tarixinə qısqancılıqla bağlı onlarca fakt göstərmək olar. Hətta iş o yerə çatıb ki, bəzi üzdənirəq tarixçilər xalqın sayını da bilərəkdən rəsmi statistikada olduğundan bir neçə dəfə az göstərilər. Məsələn, 1998-ci ildə Eldar İsmayılovun, Cəmil Həsənovun və Tahir Qafarovun rus məktəllərinin XI sinfi üçün çap etdikləri "İstoriya Azərbaycan" dərsliyində 1989-cu ilin siyahıyaalınmasına görə Azərbaycanda cəmi 42 min ləzgi əhalisinin yaşadığı göstərilib. Halbuki rəsmi statistikada bu rəqəm 171,4 mindir. Həqiqətdə Azərbaycanda ləzgilərin sayı bundan da bir neçə dəfə çoxdur.

Daha bir fakt. Azərbaycan məktəblərinin V sinfində keçilən "Ata yurdu" dərsliyində "Cavad xan" mövzusu şərh ediləndə belə yazılıb: "Şəhər məscidlərinin birində 500-ə qədər adam vardı. Ermənilər rus əsgərlərinə xəbər çatdırdılar ki, onların içərisində bir neçə ləzgi var. Rusların nifrət etdiyi "Ləzgi" adının

dilə gətirilməsi ilə məsciddə olanların ölümünə hökm verildi. Onların hamısı qırıldı." 2006-cı ildə çap olunmuş həmin dərsliyin elmi redaktoru əməkdar elm xadimi Mahmud Yaqub, müəlliflər - pədaqoji elmlər namizədi, dosent Mübariz Əmirov və tarix elmləri doktoru, professor Süleyman Məmmədov torpaqlarımızın xeyli hissəsini işğal etmiş erməni daşnakları haqqında heç bir təhqirəmiz ifadə işlətmədikləri halda, bəs ləzgilər haqqında niyə belə yazıblar? Şübhəsiz, Qafqazın işğalı zamanı Rusiya imperiyasının qoşunlarına həmişə ciddi müqavimət göstərmiş, qəhrəmancasına mübarizə aparmış ləzgiləri rus generalları heç vaxt mədh etməzlər. Buna baxmayaraq, Cavad xanla bağlı müraciət etdiyim heç bir tarixi mənbədə belə ifadələrə rast gəlmədim.

Əslində belə ifadələr ləzgi xalqına qarşı pis münasibət yaratmağa xidmət edir. Gələcəyimiz olan uşaqlara tarixi belə öyrətmək olmaz. Əsl tarix başqadır. Azərbaycanın xalq şairi Mirvarid Dilbazinin "Samur" qəzetinin 14 yanvar 1999-cu il tarixli sayında ləzgilərlə bağlı yazdıqlarını yada salmaq. Burada mərhum şairimiz Gəncədə Cavad xan döyüşlərində iştirak etmiş 15 ləzginin qəhrəmanlığından söhbət açmışdı. O, Cavad xanın ya-

xın dostu Əbdürrəhman ağayı Dilboz oğlunun Cavad xanın ölümünə, qəhrəmanlığına həsr etdiyi müxəmməsədə ləzgilər haqqındakı parçanı misal gətirmişdi. Həmin parçadan bircə bəndi xatırlamaq kifayətdir:

*Sübh açıldı, bir tamaşa qıldı
meydan ləzgilər,
Etmədi hərgiz özün meydana
pünhan ləzgilər,
Pozdu küffar dəstəsin, etdi
pərişan ləzgilər,
Qırdı rusun bər-səfin, xak ilə
yeksan ləzgilər.*

Gəncəyə ticarətə gələn 15 ləzgi Sisyanovla Cavad xanın döyüşü başlananda çıxıb öz vətənlərinə gedə bildilər. Lakin onlar dostluğu, sədaqəti, dostu darda qoymamağı ölümdən üstün tutdular. İndi də belədir. Qoy bəzi tarixçilərimiz unutmazınlar ki, babalarımızdan bizə şücaət, mərdlik miras qalıb. Ləzgilər qəhrəmanların nəslində olduqlarını yaxşı bilirlər. Odur ki, tarixi yazanlar elə yazsınlar ki, tək cə ləzgi övladları deyil, bütün Azərbaycan övladları babalarımızın şücaəti, mərdliyi ilə fəxr etsinlər.

Fəxrəddin ŞAHMUROV,
Qəbələ rayonu, Qəmərvan kəndi.

МАНКЪ УЛДИХУЪР

Археологиядин амукайри гилан Манкюлидхурун чилерал къадим хуерер хайиди субутзава. Азербайжан-алимрикай Ж.А.Халилова, Къ.О.Къошкарлыди ва Р.Б.Аразовади Гавдишан пелера тухвай ахтармишунрай акваз-вайвал, Манкюлидхурувай 3-4 километр яргал тир I ва II Гавдишан пелера лезгийри гьеле чи эрадал къведалди хуерер кутунай. III Гавдишан гилан Къалажух хуруз мукьва я ва гъанагни дегъ чъавара яшайишдин махан тир. Чиливай 13-19 метр хкаж хъанвай I Гавдишан пелен археологиядин амукайрилай малум жезвайвал, и хуруын агъалияр фал-фад чапхунчийрин аксина женг члугваз мажбур хъанай. И пелелай Дагъустандин, гъакни Къуба ва Хачмаз районрин чилер хъсандиз аквазва. Гъавилий Гавдишан пел лагайла чкадин агъалийри гъа и пел фикирда къун душубишдин кар туш. Хурурувай 3 километр яргал тир II Гавдишан пел дуьзен-лукхда экъ хъанва. Ина чи эрадал къведалди сад лагай агъзур йисан юкьвара хуер кутунай.

Пебиатдин ва чапхунчийрин басрухар себеб яз хурун агъалийри чпин чка са шумудра дегишарнай. Дегъ чъавара абурун чъехи бубайри Эчехурунни Чехи Мурутърин арада, къакъан пелел хуер кутунай. И хурун къадим амукайр исътдани ама.

Хурурукай "Къиблепатан Дагъустандикай очеркар" (Магъачкъала, 1964), "Азербайжандин тарих" (Баку, 1961, I жилд), У.А.Мейлановадин "Лезги чъалан диалектология" (Магъачкъала, 1964) ктабра ва маса чешмейра са къадар делилар душубиш жезва. Хурун топонимрини адан тарихдикай чирвилер гузва. "Къенчлеб тахта" лугъдай чкада дегъ чъаварин Лангу шегъердин гелер ама. Ина са чиб чил гъгъунин кумазни накъвадикай хъенчин кушубийрин, кутарин, бекъейрин, шиплерин клусар хкатда. "Къенчлеб тахта"да, "Шабуран хвал" лугъдай чкада археологиядин къадим амукайр душубиш жезва. "Урусрин рекъи" I Петр Дагъустандиз атайла ина киле феий вахъиаяр рикел хкизва.

Император Дербентдиз къведалди хурурух маса твар авай. Урусин пачагъ Къиблепатан Дагъустандиз 1722-йисан 23-августдиз атанай. Адан 79 агъзур касдикай ибарат атлуйрин къшунди ам Дербентдиз къведалди халкъдин килел чъехи мусибатар гъанай. Гъасан Алкъвадарвиди вичин "Асари Дагъустан" ктабда хъизвайвал, атлу къшунри Дербентдилай Къубадин Велеле вацалди чпин хурук акадай вири хуерериз гъад къунай.

Гъеле I Петр Дербентдиз къведалди Гъажи Давуда Иран шагъдин гарнизон инай чукурна, Манкюлидхуруй тир Манкюли бег шегъердин набивеле тайинарнай. I Петр Дербентдиз атайла и касди тлимил къватралди императордин чъехи къшундин хура аквазун мумкин туширди къатанай ва гъавилий урус пачагъ хъсандиз къаршиламишна, шегъердин гимншидикай раснавай куьлегар адав вуганай. Вич ик къабулнайн императорди Манкюли бегдиз генерал-майорвилдин чин ганай ва ам Дербентдин ханвиле тайинарнай. Урус пачагъди и касдиз вичин патай килди мажибни ганай.

Дагъустанда I Петровай яргалди таб гуз хъанач. Къубадин, Мушкюрудин ва Ширвандин лезгийр урусрин аксина къарагъна. Мушкюру патахъай, Гъажи Давуд бег Мушкюрувидини урусрал вегъин патал 30 агъзур-дав агакъна къшун туькюрунавай. Гъа ихтин крар себеб яз I Петр 1722-йисан 29-сентябрдиз вичин къшунарни галаз Астрахандиз хъфена. Дербентда ада 3 агъзур аскердикай ибарат гарнизон туна.

Урусар хъфейдилай гуьгъуниз Манкюли бег чапхунчийри чукурдай хуерер арадал хкиз алахъна. Къвенкъе ада вичин хуер гуьнгъуна хтуна, вичин такъатралди

кесиб хизанриз къвалер эцигизни туна. И къайгъударвилей агъалийри хурун виликан твар дегишарна, адаз Манкюли бегдин твар гана.

Манкюлидхуер шумудни са тарихдин вакъайрихъ галаз алакълу я. 1721-йисуз хурун агъалияр Иран шагъдин къшунрин хура аквазнай. 1741-йисан зулуз Надир шагъди I Гавдишан пеле постар туькюрунай ва вишералди касдиз зулумар авунай. Ада Хъилерин тамара къватлал хъанвай лезги клеретрин аксина женг члугваз клан тахъайбурун вилер акъуднай, гъилер атланай, тарагъ-агдай куднай.

1774-йисуз Гавдишандин патав Эмир Гъемзедин, Къазанишедин Эмир Мегъамедан, къазикъумухви Мегъамедхандин клеретрини Фетели хандин къшундин арада чъехи ягъ-ягъунар киле фенай. И дъведа Фетели хан магълуб хъана, Саяндиз катнай. Эмир Гъемзедин къшунди Гавдишандиз мукъва хуерер, гъакни Манкюлидхуер чукурна, Къуба шегъер къунай.

1820-йисуз I Гавдишан пеле лезгийрин клеретри генерал Ермолован къшундин аксина женг члугунай. Ина лезгийри урус аскерар куьлухъ члугуниз мажбурнай.

1823-йисуз генерал Ермолова Къуба аялатдин лезгийриз къвед лагай гъилера басрух гайила, Абдурагъман киле аваз манкюлидхурунвиар абурун хура къегъалвилелди аквазнай. Къакъан къвалариллай урусрин жидайрал хкадарна гъелек хъайи къагъриманрикай гуьгъунлай халкъди риватар, къисаяр, манияр туькюрунай.

1918-йисуз Къубадин Дигагъ хуере эрмени дашнакрин хура Манкюлидхурун юзбаш Гъасан бегди 100 касдикай туькюрунавай клеретни аквазнай. А ягъ-ягъуна абурукай са шумуд кас къенай.

Ватандин Чъехи дъведин йисара Грецияда ЭЛАС тешикатдин партизанрихъ галаз санал фашистрин хура къегъалвилелди аквазай Мидгъед Ширинбегова дъведин йисара къалурлай къегъалвилерикай килди ктабар хъенва.

Манкюлидхуер вичихъ фу авай, девлетлу хуерерикай я. Гъеле XIX асрдин эвелра и хурун ичин багълар, дуьгъудин планташияр къецепатан улъквейрини сейли тир. Иллаки инин сарыбугъадин тариф вирииниз чкланай. Гъаф хуерери чпин хуьтлуьн раж инай къачудай. 1830-йисуз Къуба аялатдин зегъметчийри гъасил авур 196 агъзур пуд лугъудикай 10 агъзур пуд магъсул манкюлидхурунвиаринди тир. Им аялатда вичиз тай авачир яру дуьгъу тир. Абурухъ чъехи никлер, агъзуралди мал-къара, чъехи суьруяр ва рамагар авай. Инин ниси гъасилдай заводди вичин магъсулар къецепатан улъквейрини рекъе гъадай. Хурурухъ яшайиш патал къулай шартлар авайвилей иниз маса лезги хуерерай гъаф инсанар куьч хъанай. Миграгъай, Гъетегъай, Чаклардилай, Четкуьнай, Киригъай, Тигъиржалдилай, Хуьлуьхъай, Цилиндилай, гъатта Табасарандай ва Гуржистандай куьч хъана атайбурун тухумар хуере исътдани ама.

"Амаханан тахта" лугъудай чка советрин девирдилай аманат я. Инагар "Яру лежбер" колхоздин узьумлухар тир. Таладай къведайбуру арабийрин чархарив салидолдин эвездай сабун гуьцлай чкадиз халкъди "Сабунар ядай клам" лугъуда. БАМ-дин эцигунар гагъунай йисуз и хуерени шийи магъле кутунай ва хурунбуру адаз "БАМ" твар ганай. Гила ина 50-дав агакъна къвалер ава.

Хурун нуфузлу сихилрикай сад "Эфендияр" я. Абурухъ хуере Суьлейманан хва Абдурагъманан тварцихъ галай пирни ава. Истанбулда диндин рекъай чирвилер къачур и эфенди Хуьлуьхъай тир. Манкюлидхурунвиарин тлабуналди иниз куьч хъайи и алим ва муьмин касди вичин хайи хуере хъиз Манкюлидхуере ва адан мукъув гъай хуерерани чъехи гуьрмет къазанмишна. Адан

ктабрикай Азербайжандин ва Дагъустандин мискира менфят къачузвай.

Абдурагъманан хва Зикруллагъ хурун сад лагай муаллимрикай тир. Эфендияр хва тирди багъна яз 1937-йисуз ам суьргъундиз ракъурнай ва а члавуз касдин къвалей са фургъун ацлай ктабарни тухванай. Адан етим амукай 7 веледдини институтар акъалтарнай. Абдулгъамидани Абдулрагъма хуере, Абдулрауфа Къара математикадин муаллимвиле къвалахнай. Азербайжандин Нафтгандини Химиядин Институт къутягъай Абдулазиз илимрин доктор я. Эфендияр чпихъ чъехи алакълунар авай ва зегъметдал рикл алай ксар я. 50 йисалай виниз Къара муаллимвиле къвалахай методист муаллим Абдулрауф Эфендиеван 7 веледдин 4-даккай математикар хъанва. Абел лагайгъла, Рязан шегъердин къилин архитектор я.

Манкюлидхуер шумудни са сейли ксаралди машгур я. Лезгийрин чъехи шаир Миграгъ Мардалиди гъаф йисара ина яшаминшай. Чи твар-ван авай шаиррикай Кесиб Абдуллагъан ва Забит Ризванован ватан я инаг. Машгур сеняткар, тардал зурбадиз ягъидай Физеммед Куругълиева тесниф авур макъамарни манияр халкъдин меде къедалди ама. Ада алаатай асирдин 30-йисара сифте яз Къар районда стахановчивилин твар къачур Тайгъун Къайибалидин рушаз теснифай "Тайгъун" мани халкъдин мани хъиз ктабра гъатнава. Гъаф йисара хурун колхоздиз регъбервал гайи, ина шумудни са эцигунар килдиз акъудай Наруллагъ Къадимован твар халкъди гъамиша гуьрметдивди къада. Ада Лечетрин хуеряй Манкюлидхуруз ракъун гунгарив яд гъанай, Дербентдин улъчуьдалди къвантин рехъ кутунай, мектеб патал къе дарамат, гъакни медениятдин тавхана эцигнай. Гъаживерди Гъаживердиеваз республикади сифте яз "Азербайжандин лайихлу ветеринар" твар ганай. Хуеряй зурба алимар акъатнава. Нью-Йоркдин Илимрин Академиядин узви, физикадин математикадин илимрин доктор, профессор Икрам Новрузбегов, техникадин илимрин доктор Абдулазиз Эфендиев хтин инсанралди вири халкъди дамахвава. Художник Сейфеддин Сейфеддинов хтин ксари чпин хуер вирииниз сейли ийизва. Шумудни са манкюлидхурунви полковникри чи республикада ва къецепатан улъквейри къвалахзава. Абурукай Талим Ярметова Генжеда, Адилхан Абдулкеримова Волгоградда, Низамуддин Салегъова Къазахъстандин Актау вилайтада, Изамуддин Магъсимова Манкъишлах вилайтада къуллугъзава. Полковник-лейтенант Садуллагъ Асланханов гимидин командир яз 20 йис я. Азербайжандин военный флотда 30 йисуз къуллугъзавай II рангунин капитан Расим Ширинбегов, Магъачкъалада яшамиш жезвай милициядин подполковник Вагъид Агъжабегов ва масабурлай жегъилри чешне къачузва. Абуру вири вичихъ чъехи тарихар авай Манкюлидхурун мектебди къвачел ахкъалдарна агакарнавайбуру я. 1866-йисуз Къуба уездда гуькуматди агъалийрин тлабуналди пуд хуере шийи мектебар кардик кутунай - Къара, Яргундал ва Манкюлидхуере. 1894-йисуз Манкюлидхуере урус секторни ахъа хъанай. Алай вахтунда мектебдиз регъбервал гузвай Руслан Къафарова чаз алаатай йисуз Гъейдар Алиеван Фондуну эцигай 20 синифдин дарамат къалурна. Ада алаатай йисуз мектеб къутягъай 6 жегъил Азербайжандин, 3 жегъил Россиядин вузрик эчеклайди малумарна. Эхъ, им Манкюлидхурун савадлу муаллимрин зегъметдин бегъер я. Такабарлувал тийижир, дамах гъачир, зегъметдал, хуьруьнрал рикл алай, чпиз "манкъуцар" лугъузвай манкюлидхурунвиарихъ мад са къетенвал ава - абуру клел-къхин кландай инсанар я.

1730-йисан гатфариз СтГурвай Ахцегъиз атай гада аялди медресадин вири муаллимар мягътеларнай. Ада Къуръан хуралай келзавай. Арабдалди савадлуз кхъизвай. Гададихъ Тебиатдин илимрикайни са къадар чирвилер авай. Медресадин чехидаз стГурви аялдин алакунрикай хуш атанай ва ам кIвачел акалдарун хиве къунай. И вилегъ аял жележесдин алим Ибрагъим, медресадин кыл лагайтIа, вири Къафкъаздиз сейли Шафи эфенди тир. Са шумуд иш велик ада Къазах магъалдин Къыракъ Салагълы хуьре Вахъифаз тарсганай. А девирдин маишгур алимрикай тир Шафи эфенди вичин сухта шаир хъиз сейли хъайшда, адан иширар лезги чIагъалз элкьурнай ва Дагъустандин маса медресаирани теблигъ авунай. (Килиг: 1730-йисан гатфариз СтГурвай Ахцегъиз атай гада аялди медресадин вири муаллимар мягътеларнай. Ада Къуръан хуралай келзавай. Арабдалди савадлуз кхъизвай. Гададихъ Тебиатдин илимрикайни са къадар чирвилер авай. Медресадин чехидаз стГурви аялдин алакунрикай хуш атанай ва ам кIвачел акалдарун хиве къунай. И вилегъ аял жележесдин алим Ибрагъим, медресадин кыл лагайтIа, вири Къафкъаздиз сейли Шафи эфенди тир. Са шумуд иш велик ада Къазах магъалдин Къыракъ Салагълы хуьре Вахъифаз тарсганай. А девирдин маишгур алимрикай тир Шафи эфенди вичин сухта шаир хъиз сейли хъайшда, адан иширар лезги чIагъалз элкьурнай ва Дагъустандин маса медресаирани теблигъ авунай. (Килиг:

Azərbaycan tarixi. II c. Bakı, 1960. səh. 411 ; Dağıstan töhfələri. Tərtib edənİ Mövlud Yarəlmədov. Bakı, 1987. səh. 79.)

Шафи эфендидин медресада келдай вахтунда стГурви Ибрагъима ахцегъви Магъарамхъ галаз дуствал авунай. Магъарам гуьгъуьнлай шаир хъиз сейли хъанай. Лезги, араб ва азербайжан чIаларалди иширар месниф авур ада вичин иширар "Ахцегъ Назим" ва "Ахцегъ шаир" хътин лакIабралди кьелемдиз къачунай. Шафи эфендидин кумекдалди гьам Магъарам, гьамни Ибрагъим Азербайжандин зурба шаир Молла Панагъ Вахъифан яратмишунрихъ галаз таниш хъанай. Чебни кьелемгъуьнлай тир и кьегъалар са вахтундилай кьелем тунна, гьиле яракъ къаз маисбур хъанай.

Ибрагъим Гьелеб шегъердин кадвиле (шариатдин суддин судьявиле) тайинарун меслят акуна. Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, Ибрагъим эфенди кадвиле тайинарун дуьшуьшдин кар тушир. А вахтунда Осман империя къвердавай зайиф жезвай ва ам чуКIун мумкин тир. Империя хуьн патал султанди диндин даяхар мягъкемарун кьарардиз къачунай. Кьилин даяхрикай сад шариатдин суд тир. XVII асирдин француз сиягъатчи М.Фебюра ва XVIII виш йисан эвелра империяда чIехи къуллугъдал акъвазай Баккалогълу Сары Мегъмед эфенди малумат гузвайвал, а девирда гзаф кадияр ришветбаз хъанвай ва абуру диндин къанунар, гъахъ-адалат кваз къазвачир. Гьа и карди империя агъалийрин вилай вегъезвай. Туьркия пачагълугъдин табий-вилик квай улквейра, гьабурукрай яз Сирияда гьалар генани пис тир. Ибрагъим эфенди ина Осман империядин нуфуз хкаж хьуьуна кIанзавай.

Вичихъ VIII-XII виш йисариз талукъ мискIинар, XII-XIII виш йисарилай кардик кутунвай медресаяр авай къадим Гьелеб шегъердин агъалийрин арада нуфуз къазанмишун са акъван регъят кар тушир. Шегъердин виликан кадиди чIехи ришветар къачуз, тахсиркаррин пад хуьз, гьам империя, гьамни адан кьиле авайбур агъалийрин вилай вегъенвай. Гьавилай ина реформаляр кьиле тухвана кIанзавай.

1755-йисуз Ибрагъим эфенди чIехи везир Али паша Гьекимогълудин кумекдалди III Султан Османав вичин фикирар

акъатна.

ШАМ ШЕГЪЕРДИН МУЖИДАТ

Жевдет пашади кхъенвайвал, "Ибрагъим эфенди са кьиликай Гьелебдин, Шамдин, Меккедин кадвал хътин чIехи къуллугърал акъвазнай." (Килиг: [Cevdet Pasa.] **Tarih-i Cevdet. cilt VI. Istanbul, 1966. ч. 223.**) Гьакъикъатдани 1765-йисуз Ибрагъим эфенди Шам шегъердин кадвиле тайинарна. Сириядин и шегъердани диндин къуллугъчийрин ришветбазвили Осман империя агъалийрин вилай вегъенвай. Ина кIвалахар гуьнгъуна хтун генани четин тир.

Вич Шам шегъердиз атай сифте йикъара Ибрагъим эфенди чIехи везирдин тапшуругъдалди гьам агъа, гьамни вини дережадин диндин къуллугъчийяр санал кIватIална, чIехи мярекат кьиле тухвана. И мярекатдал ада са-сад тIварар къаз, 40-дав агакьна диндин къуллугъчийяр кIвалахдилай алуьна. Ибрагъим эфендидиз а ксар мукуьвай чидачи, амма акур кумазни абур фасикъар тирди къатIанай. На лугъумир, гьакъикъатдани гьакI тир къван. И месэладикай шегъердин вири агъалийри хабар къуна ва агъзурралди шамвиар Ибрагъим эфендидиз разивал къалурун патал шегъердин майдандиз кIватI хъана. Ина цIийи кадидин рахунри агъалийрик руьгъ кутуна. Ибрагъим эфенди абурувай ришветбазрин гьакъиндай вичиз хабар гун тIалабнай.

И вакъиадилай са шумуд югъ алатайла, 20-далай виниз диндин къуллугъчи гуьгъуьлудиз чпин къуллугърилай элячIна. Абуру Ибрагъим эфенди анжах адалатдихъ ялдай кас тирди ва адахъ галаз масакIа кIвалахун мумкин туширди хъсандиз къатIанай. Тарихчийри малумат гузвайвал, Ибрагъим эфенди Шам шегъердин кади хъайи 15 йисан кьене ина шариатдин дуванди даим адалатдихъ ялнай ва и кар шегъергълийрин рикIяй хъанай.

МЕККЕ - ШЕГЪЕРДИН ДИДЕ

Мегъамед пайгъамбардин ватан тир Меккедиз Къуръанда шегъердин диде лагъанва. Ислам диндин меркез тир и шегъерда шариатдин судьявиле кIвалахун са акъван регъят кар тушир. Вучиз лагайтIа вири мусурман шегъерри Меккедилай чешне къачузвай. Амма III Султан Османав девирда и шегъердани шариатдин дуванда са къадар чуру гьалар арадиз атанвай. И рекъяй Мекке мусурмандин чешнелу шегъердиз элкьуьр хъийин патал султандиз диндин къуллугъар гьиликай миьхи, савадлу, адалатдихъ ялзавай ксарал тапшурмишиз кIанзавай. Империядихъ и диндин меркездин кумекдалди вичин даяхар мягъкемардай мумкинвилер генани пара авай. Султанди Меккеда кIвалахиз лайих акур алимрикай садни Ибрагъим эфенди тир.

Сад лагай юкьуз "лебейк - Аллагъума лебейка" ("зун ина ава, Аллагъ, ина") лагъана пак Меккедин чилерал къадам тур Ибрагъим эфендиди 14 йисуз ина кадвал авуна.

1774-1789-йисара Осман империядиз регъбервал гайи I Султан Абдул Гьамид "низам -и джедид"дин реформаляр кьилиз акъудунихъ генани маракълу тир. И реформайри гьам Осман империядин нуфуз хкаждай, гьамни адан яракълу къуватрин гуж артухардай мумкинвилер гузвай. Реформайрихъ авсиятда Ибрагъим эфендин теклифдалди Меккеда са шумуд цIийи мектеб, гьакIни Европадин улквейрин тарих ва меденят чирдай меркез арадал гъана. Ибрагъим эфендиди Меккедин девлетлу уламайрин ва шейхерин Порта идара ийизвай регъберрихъ галаз алакъаяр мягъкемардай цIийи къайда теклифна. И къайда диндин къуллугъчийрин рикIяй тир ва гьавилай абур империядин къанунар, чпин шегъердин секинвал хуьз алахъзавай.

XVIII асирдин 90-йисара цIийи султандиз вичихъ нуфуз ва алакъунар авай Ибрагъим эфенди Анадолудиз чIехи къуллугъдал ракурриз кIан хъана. Амма ада и теклиф къабулнач. И барадай Жевдет пашади икI кхъенва: "1794 (1209)-йисуз вичиз Анадолу кадиаскерлугъда къуллугъ авун меслят акуна тIани ада гила зун яшлу хъанва, и яшда завай а къуллугъ кьилиз акъудиз жеч" лагъана теклиф къабулнач. 1795(1210)-йисуз ам рагъметдиз фена." (Килиг: [Cevdet Pasa.] **Tarih-i Cevdet. cilt VI. Istanbul, 1966. ч. 223.**)

И карди вич умуьурдин 75 йиса аваз рагъметдиз фейи стГурви Ибрагъим эфенди дуьньядин малда вил авачир, Ислам диндиз риклин сидкьидай къуллугъ авур, тарихда гел тур зурба камалгъгли тирди субутзава.

Муьезеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ЦАЙ АВАТНА, КАНА ЭЛЛЕР

1734-1739-йисара лезгийр ва Дагъустандин халкъар муьтГуьгъариз тахъай Ирандин шагъ Надира 1741-йисуз абурукай кьисас къачун патал 100 агъзурдин къушун кIватIна ва чIехи дяведик кьил кутуна. Надир шагъдихъ лезги вилайатрин ва Дагъустандин чилер къуна, Урусатдизни Туьркиядиз вичин гуж къалурдай ният авай. (Килиг: **АВПР, ф. 77. 1741. д. 4, ч. 147, 153.**) КIвенкIве Ширвандин чилер чапхунна, ина са шумуд гарнизон тур Надира шагъди дагъустанвийрал 30 агъзурдин къушун ракъурна. Вичи 50 агъзур аскердикай ибарат къушундин кьиле аваз лезгийрин чилерал вегъена. Къад юкьуз лезгийри чапхунчийрин аксина къати женгер чуГуна. Къве патайни гзаф инсанар телеф хъана. ЯтIани къадардал гьалтайла Ирандин къушунрилай са шумудра тIимил тир лезги кIеретIривай душмандин вилик пад яргъалди къаз хъанач. ЦIудралди хуьрер цIай яна кайи Надир шагъди агъзурралди лезгийр Хорасандиз куьчарна ва абурун чилерал Ирандай 900 хизан гъана. (Килиг: **АВПР, ф. 77. 1741. д. 4, ч. 163, 257, 314.**)

А йисара халкъдин кьилел атай мусибатар Ахцегъ Магъарам вичин "Цай аватна, кана эллер" шиирда гегъеншдиз кьелемдиз къачунай. Халкъди чапхунчийрин зулумрикай бендер туькьурнай. И манийри лезгийриз, яхулриз ва маса халкъариз Надир шагъдин аксина женг чуГуваз эвер гузвай:

*Лезги, яхул, къарагъ виниз,
Дидейрин мам квез гьалал хъуй.
Вегъа кемеи, галчIур душман!
Бес им чаз вучтин завал хъуй?*

Кьилел атай мусибатриз килиг тавуна, халкъ кIвачел кьарагъна. Къубадин ва Къуредин лезгийри чIехи кIеретIар туькьурна, чапхунчийр куьIвариз гатIунна. Ихътин кIеретIрикай садаз Шафи эфендиди регъбервал гузвай. Гуьгъуьнлай стГурви Ибрагъима ва ахцегъви Магъарамани кьилди кIеретIар туькьурнай. А девирда Надир шагъдин лезгийриз къарши авур вагъишвилерикай гегъеншдиз кхъей И. Калужкина малумат гузвайвал, гьам и кIеретIри, гьамни маса лезги кIеретIри шагъдин къушунрик чIехи зарар кIурзавай. Гуьгъуьнлай стГурви Ибрагъима муьжубд лезги хуьр чапхунчийрикай азад авунай. И. Калужкина малумат гайивал, 1741-йисан эхирра ва 1742-йисан эвелра лезгийри Ирандин аскерар акI куьIварнай хьи, шагъди мад гьилера абурал вегъез жуьрэт авуначир. (Килиг: **АВПР, ф. 77. 1741. д. 4, ч. 349, 352.**)

1742-йисан гатфариз Надир шагъди 30 агъзур къушундин кьиле аваз пудра Куьредалди Табасарандал вегъенатIани, гьар гьилера са шумуд агъзур аскерар квадариз, къулуьх чуГунай. Гьатта садра ам вичин гьелек жез тIимил амай. А женгера Шафи эфендидин, стГурви Ибрагъиман ва Ахцегъ Магъараман кIеретIри Надир шагъдин 5 агъзурдалай виниз аскерар тергнай. Надир шагъди и пуд кас къан патал вичин сердер Къани хандиз эмир гана. Амма Къани хандилай и кар алакьнач ва ам и кIеретIрин аксина женгера магълуб хъана.

1743-йисуз Надир шагъ цIийи кьилелай лезгийр муьтГуьгъариз алахъна. Румынви тарихчи Н. Йоргади малумат гайивал, "шагъди мад гьилера лезгийрал вегъена, амма лезгийр адан къушундин хура кьегъалвилелди акъвазна ва абуру урусаривайни кумек тIалабна. Надир шагъ Къафкъаздин дерейрай вичин къушунар къулуьх чуГуваз мажбур хъана". (Килиг: **Jorga N. Geschichte des Osmanischen Reiches. Nach den Quellen dargestellt. Bd.4. Yotha, 1911, ч. 453.**) Гьа йисан февралдин вацра Надир шагъ Къафкъаздин дяведилай гьил къачуна Ирандиз хъфена. Гьавилай Шафи эфендиди стГурви Ибрагъимав ва Ахцегъ Магъарамаз яракъ кьелемдиз эвез хъийин, Мелун давамарун

патал Туьркиядиз фин меслят акуна. Магъарам эфенди санизни тефена, Ахцегъа амукьна. СтГурви Ибрагъиман лагайтIа, и меслят рикIяй хъана ва ам 1743-йисан майдиз Туьркиядиз рекъе гьатна.

1746-ЙИСАН ИКЪРАР

Ирандинни Туьркиядин арада кьиле фейи дяведи и улквейрик чIехи зарар хIлурна ва гьавилай абуру 1746-йисан 4-сентябрдиз ислгъвилдин икърар кутIунна. И икърардалди Кефер - РагъэкъечIдай Къафкъаздин халкъари азадвал, аслу туширвал къазанмишна. Амма икърардин 4-

ИБРАГЪИМ ЭФЕНДИ

пунктуну кьетIен шартIара гьам Туьркиядиз, гьамни Ирандиз и халкъарин крарик акахъдай мумкинвал гузвай. А пунктуну кхъенвай: "Лезги халкъ ва а чилерал алай маса халкъар азад ва аслу тушир халкъар я. Абурун крарик акахъна кIанзавач. Амма и халкъар къудратлу Портадиз ва Иран пачагълугъдиз акси экъечайIа ва абурун чаз къарши душманчивилин ниятар ашкара хъайиIта, и пачагълугърихъ абур жазаламишдай ихтияр ава." (Килиг: **АВПР, ф. 89. 1746. д. 9, ч. 296, 296 об.**)

Икърардилай гуьгъуьнлиз гьам Туьркия, гьам Иран, гьамни Россия Къафкъаздин халкъар чпихъ ялиз алахъна. Туьркиядин алахъунар генани пара тир. 1747-йисуз I Султан Магъмуда Дагъустандин гьакимрив серенжемар, пишкешар ва пулар агакьарун патал Юсуф паша и улкведиз рекъе тунна. Бязи гьакимриз султанди пашавилин титул гана. Ада Табасарандин ва ЦIахурдин гьакимарни гьилиз къачуна. Амма султандивай Къуба, Куьре ва Самур вилайатрин лезги гьакимар гьилиз къачуз хъанач. Абуру чеб садалайни аслу туширди мад гьилера субутна. Гьавилай султанди лезгийрал гьалтайла вичин сиясат са къадар дегишарна. Ада гьам Къафкъазда, гьамни Туьркияда яшамин жезвай машгур лезгийриз вичин пачагълугъда бязи къуллугъар теклифна. А девирдин туьрк тарихчийри кхъизвайвал, гьакъикайтда султанди лезгийр гьилиз къачун патал ваъ, абур чпел ихтибар ийиз жедай ва кар алакьдай ксар я луьгъз ихътин сиясат кьиле тухванай.

Туьркия пачагълугъда къуллугъдал акъвазай лезгийрикай садни ина кIелна эфендивилин тIвар къачур стГурви Ибрагъим тир. Амма ам султандин кумекдалди ваъ, вичин алакьунралди и къуллугъдин сагъиб хъанай. Гьавилай туьркверин тарихчи Жевдет пашади кхъенвай: "Ибрагъим эфендиди Османлы пачагълугъда къуллугъдик экечIна, 1748 (1162)-йисуз имтагъан гана Фатигъ Жамииндин муьдеррисвал къазанмишна." (Килиг: [Cevdet Pasa.] **Tarih-i Cevdet. cilt VI. Istanbul, 1966. ч. 223.**)

ГЪЕЛЕБ ШЕГЪЕРДИН КАДИ

Са шумуд йисуз Туьркиядин машгур Фатигъ Жамии медресада муаллимвал авур Ибрагъим эфендидиз гьафилдай султандин кьилив эверна. Султандиз адан савадлувиликани, дуьньякъатIунрикай хуш атана ва шейх-ул-исламдиз

агакьарна. Ада уламайри (алимри), муьдеррисри (медресадин муаллимри), кадийри (судийри), дервишри, имабри, муэдзинри (мискIиндин къуллугъчийри) ва маса ксари Осман империядиз гьикI кьешI гузватIа ачухарна. Ибрагъим эфендиди вичин малуматда диндин къуллугъчийр кьве чкадал пай хъанвайди къалурунавай: Сад лагайбур агъа везифаяр къунавайбур (мягълейрин имамар, хуьруьн муллаяр, муэдзинар, мискIиндин маса къуллугъчийр, медресайра кIелзавайбур ва мсб) тир. Абуру лап кесибдиз яшамин жезвай ва гьавилай ара-ара халкъдихъ галаз санал империядин кьиле авайбуруз чпин наразивилер къалурзавай. Кьвед лагай группадик чIехи къуллугърал алай уламаяр (муьдеррисар, кадияр, кадиаскерар, шейх-ул-исламар) акатзавай. Сад лагайбурув гекаяйла, и ксарин гьам илимувилин дережа виниз тир, гьамни абурухъ фад девлетлу жедай рекъер авай. Абуру фадлай чпелай агъада авай диндин къуллугъчийривай къакъатна, феодалрив агатнавай. Абуру са куйникайни чуГварвал тийиз ришветар къачузвай ва чпин девлетар артухарзавай. Гуькумат идара ийизвай ксарихъ галаз алакъада авай уламайри фад-фад къалмакъалрик, инсанриз гьелегъар къуник, кичIерар гуник, коррупциядик кьил кутазвай. Абуру гьатта везифаярни маса гузвай.

Ибрагъим эфендиди султандиз ракъурай чарче кхъенвай: "ЧIехи муфтияр виликан къуллугъгълийяр туш. Кадиаскерри лагайтIа, гьар жуьредин ламатIвилер ийиз, кадивилин везифаяр маса гузва. Савадсуз секретарри, воеводри, субашийри муьлезимрин, муьдеррисрин, кадийрин везифаяр къуна, виждансуздаказ адалатдин алишверин ийизва." (Килиг: **Ch. Pertusier. La Bosnie, P., 1822. ч. 376.**)

Гьелеб шегъердин кади Ибрагъим эфендин чар гьиле гьатай султанди диндин къуллугъчийри чпин ихтияррикай менфят къачуна ийизвай чуру кралал эхир эцигун патал кьетIен кьарар къабулна. И кьарар кардик кутур кьвед-пуд йисалай Гьелеб ва маса шегъерра диндин къуллугъчийрин жергеяр хейлин миьхи хъана. Гьелеб шегъерда ришвет къачузвайбур къуллугърилай алуьна, адалат хуьдай ксаралди эвез авуна. ЧIехи везирдин буйругъдалди Ибрагъим эфендиди ина кьиле тухвай реформаляр чкадин агъалийрин рикIяй хъана ва абурун империядикай наразивилер арадай

İSMAYILLIDA

OXUCULARLA GÖRÜŞLƏR

Bu görüş Azərbaycanın füsunkar guşələrindən olan İsmayılının ləzgi əhalisinin arzusu ilə təşkil olunmuşdu. Qeyd edək ki, rayon mərkəzində və onun Qələucq, Sumağallı, İstisu, Qurbanəfəndi, Xənəyə, Vəng, Ruşan, Topçu, İvanovka və başqa kəndlərində minlərlə ləzgi yaşayır. Onların nümayəndələri redaksiyamıza müraciət edərək, "Samur" qəzetinə abunə yazılmaq istədiklərini bildirmişdilər. Bakının müxtəlif ali və orta ixtisas təhsili məktəblərində oxuyan İsmayılı gəncləri redaksiyada olarkən ləzgi dilində oxuyub - yazmaq, xalq adət-ənənələrini, mahnı və rəqslərini yaşatmaq arzusunda olduqlarını vurğulayaraq, bu sahədə "Samur"un köməyinə ehtiyac duyduqlarını göstərmişdilər. Onlar ləzgilərin adlı-sanlı ziyalıları, şair və yazıçıları, musiqi kollektivləri ilə görüşlərin vacibliyini qeyd etmişdilər.

Redaksiyamızın üzvləşdiyi maddi çətinliklər bizə İsmayılı, Qəbələ, Oğuz, Göyçay, Ağdaş, Zaqatala və başqa rayonlarda yaşayan ləzgilərlə sıx əlaqələr yaratmağa, onların həyatı, fəaliyyəti, qayğıları ilə əlaqədar materiallar hazırlamağa geniş imkan verməyə də, əməkdaşlarımız imkan düşəndə ara-sıra oxucularla görüşlər keçirir. Bu dəfə yolumuz İsmayılıya idi.

QALACIQDA

Dağların və meşələrin üzük qaş kimi əhatə etdiyi Qələucq rayonunun ən böyük ləzgi kəndidir. Buradakı Səngər qalası, Qasımxan qalası kimi abidələr, uzaq keçmişdən qalan qəbristanlıq, Pir Davud ocağı kəndin qədimliyindən xəbər verir. Nadir təbiəti, adlı-sanlı ziyalıları və zəhmətkeş camaatı ilə seçilən Qələucqda bağ-bağat, gül-çiçək göz oxşayır. Təbiət vurğunu olan qələucqlular qonaqlara buranın görməli yerlərini, heyrətamiz mənzərələrini göstərməkdən həzz alırlar.

Qələucq kənd orta məktəbi mənzərəli yerdedir. Burada "Samur" qəzetinin əməkdaşlarını sürpriz gözləyirdi. Qonaqları gül-çiçəklə qarşılayan müəllim və şagirdlər görüşə səylə hazırlanmışdılar.

Nəinki Qələucqda, eləcə də

İsmayılıda savadlı müəllim və din xadimi kimi tanınan Bəxtiyar Rəhimov "Samur" qəzetinin redaktoru S.Kərimovanı təqdim edərək, onun yaradıcılığı və rəhbərlik etdiyi qəzetin fəaliyyəti barədə məlumat verdi. Müəllimlərdən Nürəli Cavadov və Əjdər Şirinov çıxış edərək belə görüşlərin əhəmiyyətindən danışdılar. Şagirdlərdən Rağnur Məmmədova, Günel Həmidova və Marianna İsmayılova S.Kərimovanın şeirlərini əzbərdən dedilər.

Sonra söz qonağa verildi. O, üç dildə çıxan qəzetin fəaliyyəti və əməkdaşları haqqında məlumat verərək, "Samur"un həm respublikamızın xalqları, həm də Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında dostluq körpüsü rolunu oynadığını bildirdi və ona görə də oxucu-qəzet əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinin redak-

siya üçün vacib olduğunu qeyd etdi. Qəzeti yaşatmağın yeganə yolunu abunəçilərin sayının artırılmasında gördüyünü və bu sa-

hədə qələucqluların da köməyinə bel bağladığını dedi.

Səmimi keçən görüş hamının ürəyindən oldu.

SUMAĞALLIDA

İsmayılının ən yaxşı təhsil ocaqlarından olan Sumağallı kənd məktəbi öz müəllimləri və yetirmələri ilə çoxdan şöhrət tapıb. Xabarovsk vilayətinin səhiyyə naziri Nəriman Xəlilov, Azərbaycan Milli Ordusunun polkovniki Ağayar Nəbiyev, Xabarovsk DİN-in məsul işçisi polkovnik Zeynəddin Rəsulov və onlarca başqaları doğma Sumağallı məktəbi ilə fəxr edirlər. Məktəbin fizika müəllimi Arzu Mirzəyeva isə kəndə başucalıq gətirib. Ondan dər almağa qonşu kəndlərdən, hətta Qəbələdən də şagirdlər gəlir. Hər il onun çoxlu yetirmələri ali məktəblərə daxil olur.

Kənd məktəbinin sinif otaqlarından biri "Samur"un oxucularının ixtiyarına verilmişdi. Bu, rəsmiyyətə uzaq görüş idi. S.Kərimovanı doğmaları kimi qarşılayan sumağallılar öz fikir və mülahizələri, onları narahat edən məsələlər barədə səmimi söhbət etdilər. Məktəblərdə ləzgi dilində dərslərin keçilməsinə böyük zərurət olduğunu qeyd edən, kənd əhalisinin onlardan bunu tələb etdiklərini bildiren müəllimlər bu məsələnin Respublika Təhsil Nazirliyi səviyyəsində həllinə onlara yardımçı olmağı xahiş etdilər.

Məktəbin direktoru Mahmud Şirinov "Samur" qəzetinin bəzi saylarını məmnuniyyətlə oxuduqlarını, lakin onu müntəzəm ala bilmədiklərini və beləliklə də qəzetin səhifələrində çap olunan bir sıra maraqlı materiallardan xəbərsiz olduqlarını təəssüflə vurğuladı və kənddə kollektiv abunənin vacibliyindən danışdı.

Müəllim Maqsud Xəlilov ləzgi dilində yazıb oxumağı "Samur"

qəzetindən öyrəndiyini etiraf edərək, bu xeyirxahlığa görə redaksiya heyətinə minnətdarlığını bildirdi.

Müəllim Arzu Mirzəyeva məktəbdə keçirilən bayram tədbirlərində ləzgi dili və ədəbiyyatı, tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı sual-cavabların uşaqlar tərəfindən maraqla qarşılandığını deyərək, həmin mövzularda material toplamağın çətinliklərindən danışdı. Heydər Xəlilov, Əliyar Davidov, Həmzə Seyidov, Əsgər Qaflanov və başqa müəllimlər ana dilində qəzet oxumağa mənəvi ehtiyac duyduqlarını etiraf etdilər. Rizvan Nureliyev, Mahir Hacıyev və Səfər Qaflanov bir neçə il əvvəl kənddə konsert vermiş Qusarın "Şahnabat" ansamblının kollektivini xoş təəssürlə yada saldılar və həmin görüşün müsbət təsirini qeyd etdilər. Çıxış edənlər ləzgi dilində teatr tamaşalarına, konsertlərə, poeziya gecələrinə ehtiyac duyduqlarını göstərdilər.

Görüşdə narahatlıq doğuran bir sıra məsələlərdən də danışıldı. Qərara alındı ki, həmin məsələlər barədə qəzetdə materiallar çap olunsun. Sumağallılar başlıca arzularını da çatdırdılar. Ləzgi əlifbasını mükəmməl öyrənməkdə, doğma dildə sərbəst oxuyub-yazmaqda "Samur" qəzeti onlar üçün müəllim rolunu yerinə yetirsə, yaxşı olar.

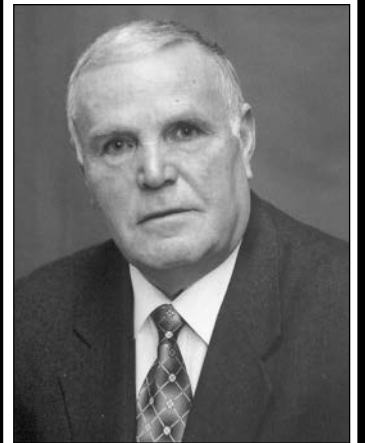
Sonda qonaq səmimi görüş üçün oxuculara minnətdarlığını bildirdi, redaksiya heyətinin, oxucuların rəy və təkliflərini dəqqətlə öyrənərək, onların arzularını materialları qəzet səhifələrinə çıxaraçağına söz verdi.

"Samur"

XEYİRXAHLARIMIZ

ZİYALILARA NÜMUNƏ

Xalq arasında adı həmişə hörmətlə çəkilən, respublikamızın tanınmış ziyalılarından sayılan Rauf Pirmət oğlu Məmmədov xeyirxah əməllər sahibi kimi ad çıxarıb. Qusar rayonunun Xürel kəndində boya-başa çatan, istedadına və təşkilatçılıq bacarığına görə pillə-pillə ucalan, 1979-cu ildən Respublika Daxili İşlər Nazirliyinin sənaye kombinatına rəhbərlik edən R.Məmmədov "Samur" qəzetini almaq istəyən, lakin buna imkanı olmayan həmkəndlilərinə kömək əlini uzadaraq, hər ay öz hesabına Xürelə 20 qəzet göndərir.

Rauf Məmmədovun necib hərəkəti bütün ləzgi ziyalıları üçün nümunədir. Bakıda yaşayan ziyalılarımız bu təşəbbüsə qoşulsalardı, hərə doğma kəndinə öz hesabına 10-15 qəzet göndərsə, həm "Samur"un tirajı bir neçə dəfə artar, həm də onu oxuyanların sayı çoxalar. Gəlin, necib hərəkəti genişləndirək!

"Samur"

İSRAİLLİLƏR AYDA ƏRAZİ ALIRLAR

"Yerusalem Post" qəzetinin yazdığına görə, israillilər Ayda ərazi almaq istəyirlər. Qeyd edək ki, Ayda bu cür satışları həyata keçirən "Crazy Shop" adlı şirkət var.

Həmin şirkətin nümayəndəsinin məlumatına görə, Yer in təbii peykində ərazi satışı 2000-ci ildən bəri davam edir. İndiyədək oradan 10 min israilli sahə alıb. Çox ucuz qiymətə, yarım hektarı 60 dollara satılan Aydakı ərazilər israillilərin gələcəyi və nəvələri üçün gəlir mənbəyidir. Bildirək ki, Ayın satışa çıxarılan 40 milyon kvadrat kilometrlik ərazisinin 10 faizi artıq satılıb.

ЯРОСЛАВЛДАЙ "САМУР" ЛАГЪАНА АТАНА

И йикъара редакциядиз илифай абурун сифте гаф рикляй хъана чи: "Ярославлдай "Самур" лагъана атана чун". "Куьн атурай, рагъ атурай!" - лагъана чнани играми мугъманриз - Ярославлдин Лезги Милли Культурный Автономиядин кьил Беглер Эмироваз ва Ярославлдин Гьукуматдин Университетдин профессор, тарихдин илимрин доктор, арабист Валентина Черновскаядиз.

Жузун-качузуник кьил кутур чна кьенкьве Ярославлдин лезгийр хабар кьуна. Ингъе маракьлу малуматар гана абуру чи халкьдин векилкай.

Беглер Эмиров:

- Ярославлда чи автономия са йисни зур я арадиз атана. Алай вахтунда и вилайатда 4 агъзурдалай гзаф лезгийр яшамеш жезва. Икьван гагъди 1500 кас чи автономиядик экечнава. Авайвал лагъайтла, тешкилат арадал гъун регъят кар тушир. Амма аялриз дидед члалалди келлиз кланда, жегъилриз "Лезгинка" дал илигиз кланда лагъайла, хайн члалални халкьдин макъамрал рикл алай маса кьатарни фикирда кьуна Ярославлдин Лезги Милли Культурный Автономия арадиз гъун кьарардиз кьачуна чна. И кардик Ширван Гьасанова, Васиф Гьасанова, Аскер Эмирова ва маса чи стхайри кьуьн кутуна. Кцларви жегъилри чаз генани мукьвай куьмекар гана.

Са вахтундилай Ярославлдин

лезгийри "Аялрин планета" лагъай программа арадал гъана. И проектдиз Адил стхади регъбервал гана. Алай вахтунда и проект вири вилайатда кьилиз акьудзава. Програмадив гекъигайла, чи гележег тир аялар патал вири кьулай шартлар яратмишна кланзава. Абуруз хайи меденият, чи лезги адетар чирна кланзава. Гъа и крар фикирдиз кьачуна сентябрдиз чна лезги аялар патал мектеб ачухарда. Ихътин мектеб жегъилар ва яшлурбу патални тешкилда.

Исятда Ярославлда чахъ хьсан ансамбль, симин пагъливанрин коллектив ава. Чи ансамблди "Урусатдин йикъар", "Шегъердин югъ" хътин тедбирра мукьвай иштиракзава. Чи маничи Русана Гьасанова вири вилайатдиз машгъур я. Чи симин пагъливанар Шагъбуба Шафиев ва Эмин Шафиев кьунши вилайатризни сейли хъанва.

Ярославлда чна лезгийрин хьран фу, лезги хуьрекар, афарар чразва. Чкадин агъалийриз абурукай лугъуз тежедай кьван хуш ава. Са гафуналди, лезги суфрадин няметриз ина члехидиз кьимет гъува.

Чна "Аялрин планета" программадихъ авсиятда фад-фад медениятдин нянир, поэзиядин йифер, концертар, мелер кьиле тухузва. Чи тедбирра Ярославлдин губернаторди, адан заместителрини иштиракда. Гъа инал лугъун хьи, чна гьукумат-

дин органрихъ галаз санал кьвалхзава ва абуру чпин патай чаз гьамиша куьмекар гъува.

Чи автономияди табасаранвиар, агъулвиар ва маса лезги халкьарни агуднава. Чна Урусатда авай лезги автономийрихъ галаз алакъяр мадни мягъкемарзава. Месела, Краснодардин, Красноярскидин, Туьмендин, Набережный Челныдин, Москвадин ва маса шегъеррин лезги автономийрин тедбирра чна мукьвай иштиракзава. Гаф чка атайла лагъана кланзава. Алай вахтунда Москва вилайатда 40 агъзур, Астраханда 30 агъзур, Краснодарда 25 агъзур, Сургутда 25 агъзур, Туьменда 20 агъзур лезгийр яшамеш жезва. Амма икьван гагъди Астраханда ва Сургутда лезгийрин милли культурный автономияр авач. Агъзурралди лезгийр яшамеш жезвай маса шегъеррани ихътин тешкилатар арадиз гъун чарасуз я. Гьелелиг Урусатда авай лезги автономийри 100 агъзурдалай виниз лезгийр агуднава. Виликай кьвезмай пуд-кьуд йисан кьене абурун кьадар цудра артух хьунухъ мумкин я.

Валентина Черновская:

- Авайвал лагъайтла, зун лезги халкьдал, адан алакьунрал гьейран я. Лезгийр даим келдайд, чирдайд, илимдихъ ялдайд, яратмишдайд халкь я. Адахъ гьикьван машгъур ксар ава. Адан члалан, тарихдин, медениятдин кьадимвили гьейранарна зун. Араб чешмеяр ахтармишза-

вай зал лезгийрикай шумудни са тарихдин делилар гьалтна. Гъа икь лезгийрин тарихди, медениятди, адетри зун ялна. И халкьдикай вижевай са ктаб кхьин, адан машгъур ксар мадни сейли авун кьарардиз кьачуна за. Беглерахъ галаз Бакудиз, "Самур" газетдин редакциядиз атунихъни гъа ихътин ният ава. За жуван амай гафар цийиз кхьизвай ктабда лугъуда. 2000-йисуз чапдайд "Ярославлдин мусурманар" ктабда за дагъустанвириккай са кьадар малуматар

ганва. Цийи ктаб кьагъриман халкь тир лезгийриз бахш ийизва за.

Гъа икь, ихтилатар яргъалди фенач. "Самур" газетдикай са кьадар малуматар гана, Бакудин кьадим имаратар, кьадим шегъер, ина авай Лезги мисклин кьалурна чна мугъманриз. Шумудни са миллетдин векилар яшамеш жезвай Бакудин цийи эцигунар, абадвилер, инсанперес агъалияр вилералди акуна абуруз.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ЛЕЗГИ МИСКЛИН

Бакудин Лезги мисклин динэгълийрин рикл алай чка я.

Шикилра:

1. Мисклиндин кьил Гъажи Къабил.
2. Мисклиндин кьене.
3. Мисклиндиз кьвезвайбуз гзаф ава, гъавилай инсанри гьенелни капъзава.

НОВОСТИ

ВЫДЕЛЕНО 6000 МЕСТ

В этом году на паломничество в Мекку (Хадж) смогут отправиться 6 тысяч азербайджанцев. Об этом сообщил вернувшийся из Саудовской Аравии председатель Управления мусульман Кавказа, шейх уль-ислам Аллахшукюр Пашазаде.

Он отметил, что Азербайджан обладает восьмимиллионным населением, поэтому страна имеет право на квоту в 8 тысяч мест. В прошлом году хадж совершили 4300 азербайджанских паломников, а всего на Азербайджан было выделено 4500 мест. В этом году в случае необходимости можно будет увеличить квоту.

В настоящее время ведутся переговоры с одной из авиакомпаний Саудовской Аравии по поводу открытия прямых авиарейсов из Баку в Медину.

АБОНЕНТСКАЯ ПЛАТА ПОВЫШЕНА

С первого июня абонентская плата для населения за пользование телефонной связью повышается в среднем в три раза - до 2 манатов в месяц. Соответственно и повышаются различные услуги телефонной сети (вторая линия, определение номера и т. д.) Такое решение принял Тарифный совет на своем последнем заседании. Вместе с тем снижаются тарифы на внутриреспубликанские междугородние переговоры с 9 гяпик до 7 гяпик за 1 минуту, а также на тарифы для всех категорий пользователей на международные телефонные переговоры в зависимости от направления связи. В направлении стран СНГ и Балтии тарифы снижены с 45 гяпик до 36 гяпик, Иран, Турция, Пакистан - с 54 гяпик до 45

гяпик, страны Европы - с 72 гяпик до 54 гяпик, Америки и др. стран - с 90 гяпик до 54 гяпик.

ЦЕНТР ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

В Баку идет подготовка к открытию центра по изучению русского языка. Об этом сообщил представитель "Росзарубежцентр" и советник российского посольства Игорь Жуков. По его словам, помощь в открытии центра оказывают Министерство иностранных дел России и посольство этой страны в Азербайджане. В настоящее время идут поиски места для новой структуры.

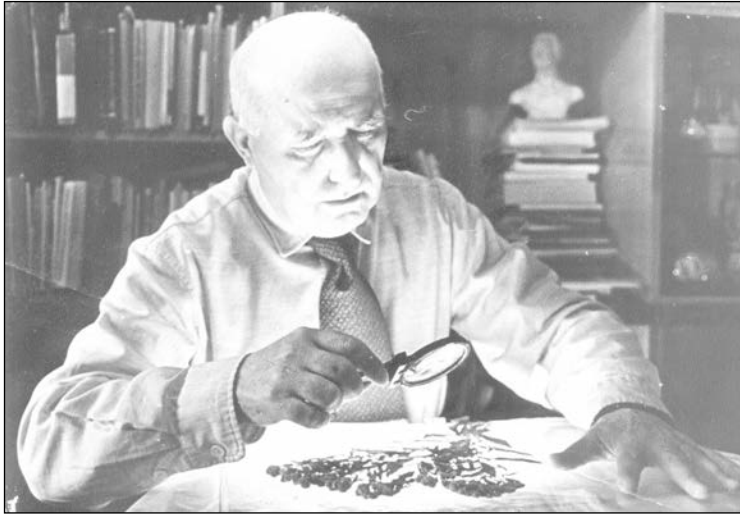
И.Жуков сообщил, что планируется открытие центра в Баку, а затем в районах.

Открытие центров изучения русского языка осуществляется в рамках Года русского языка в мире.

ОГЛАШЕНЫ ПРОГНОЗЫ ПО НЕФТЯНЫМ ДОХОДАМ

Всемирный банк (ВБ) прогнозирует получение Азербайджаном в течение 20 лет доходов в 240 млрд. долларов (с учетом операционных расходов) от эксплуатации нефтегазовых месторождений и трубопроводов. Согласно обнародованной банком стратегии партнерства с Азербайджаном (2007-2010 годы), такие доходы ожидаются при цене на нефть в 43 доллара за 1 баррель. За вычетом операционных расходов в 65 млрд. долларов фискальные доходы Азербайджана составят 175 млрд. Из этих средств 20 млрд. поступят в госбюджет в качестве налога на прибыль, 155 млрд. - в форме роялти в Государственный нефтяной фонд Азербайджана.

FƏDAKARLIQ

O, maraqlı adam idi. Təbiətə o qədər vurğun idi ki, əlinə fürsət düşən kimi, boya-başa çatdığı Qusar rayonunun Nəcəfkənd kəndinə gələr, buranın və ətraf kəndlərin ərazisindəki meşələri, yaylaqları, dağ və dərələri qarış-qarış gəzərdi. Dərman bitkiləri toplamaq onun sevimli məşğuliyyəti idi. Qusar pədaqoji məktəbinin riyaziyyat fakültəsini bitirib, xeyli müddət doğma kəndində müəllim işləmişdi. Bakı milis məktəbini və sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirərək, 27 il fasiləsiz olaraq respublikanın milis orqanlarında qulluq etmiş Bahaddin Gəray oğlu Uluxanov şair təbiətli adam idi.

1961-ci ildə ehtiyata buraxılmış milis podpolkovniki Bahaddin Uluxanov Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyinin icazəsi ilə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun farma-

koqnoziya və botanika kafedrasının məşğələlərində iştirak edəndə çoxuna onun bu marağı qərribə görünmüşdü. Lakin ləzgi təbib və loğmanlarının dərman bitkilərinin köməyi ilə ağır xəstələri belə sağaldıqlarının şahidi olmuş Bahaddin müəllim dərman bitkilərinin zəngin xəzinəsi olan Quba və Qusar rayonlarında onların tədarükündən ötrü elmi bünövrə qururdu. Kafedra ilə əlaqələri möhkəmləndikcə dərman bitkiləri tədarükünün elmi təşkili problemi ilə maraqlanan bu ahıl adam savadı və inadçılığı ilə hamının rəğbətini qazandı.

1962-ci ildə o, Ukrayna EA-nın Botanika İnstitutunun əməkdaşları ilə birgə dərman bitkilərinin elmi şəkildə öyrənilməsi problemi ilə məşğul olmağa başlayır. 1962-1970-ci illərdə Azərbaycan Respublikası EA Botanika İnstitu-

tunun bitki ehtiyatları şöbəsində kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışır: ona respublikamızda dərman bitkilərinin tədarükü məsələsini işləyib hazırlamaq həvalə olunur. Bahaddin Uluxanovun təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti 1963-cü ilin aprelin 4-də "Tibb üçün dərman bitkilərinin toplanmasının təşkili və tədarükü" haqqında qərar qəbul edir. Qərardan sonra, 1964-cü ildə Bakı Şəhər Baş Apteklər İdarəsində dərman bitkiləri şöbəsi yaradılır və B.Uluxanov həmin şöbəyə müdir təyin olunur. Təkcə 1970-ci ildə bu şöbə dövlətə 15 min rubl xeyir verir.

Şöbə Azərbaycanda dərman bitkilərinin öyrənilməsi sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirir. Bahaddin Uluxanovun səyi nəticəsində respublikamızda xalq təbabətinə münasibət köklü şəkildə dəyişir. Dərman bitkilərinin toplanması ümumxalq işinə çevrilir. Onların tədarükü ilə bir sıra təşkilatlar məşğul olmağa başlayır. Hər il bu işə respublikanın minlərlə məktəblisi cəlb olunur. Bu sahədə elmi konfranslar təşkil olunur, sərgilər keçirilir. Alimin Bakı, Moskva, Tbilisi və başqa şəhərlərdə keçirilmiş elmi konfranslarda xalq təbabətinin mahiyyəti ilə bağlı çıxışları böyük maraq doğurur.

Bahaddin Uluxanovun rəhbərliyi ilə apteklərdə dərman bitkilərinin satışı təşkil olunmağa, həkimlər tərəfindən xəstələrə mualicə məqsədilə dərman bitkiləri təyin olunmağa başlayır.

1968-ci ildə Azərbaycan EA Botanika İnstitutunun "Quba massivində dərman bitkiləri ehtiyatları" mövzusunda dissertasiya mövzusunda təsdiq edir. Ona qədər heç kəs həmin mövzuda elmi tədqiqat aparmamışdı. Bahaddin Uluxanov əldə etdiyi bütün məlumatları, nəzəri bilikləri mövzunun elmi şəkildə açılmasına sərf edir və həvəslə elmi işə girişir. Elmi təbabətdə təsadüf olunan 122, xalq təbabətində işlənən 500 dərman bitkisini tədqiq edir. Böyük Qafqazın cənub-qərbi və şimal-şərqi yamaclarını öyrənir, dərman bitkiləri üzrə sxemli xəritələr tərtib edir. Olduqca maraqlı olan, bir çox alimlər tərəfindən müsbət rəylər verilmiş bu dissertasiya 1970-ci ildə müdafiə olunmalı idi. Lakin alimin xeyirxahları qədər bədxahları da var idi. Onun keçmişdə DİN əməkdaşı olduğunu, biologiya elminə aidiyyəti olmadığını bəhanə gətirərək, müdafiəsinə mane oldular. Bahaddin Uluxanov əsas işindən əl çəkib, ayrı-ayrı təşkilatlara sənədlər göndər-məklə, haqqını tələb etməklə mə-

şğul olur. Dərman bitkiləri üzrə böyük mütəxəssis, respublikamızın flora və faunasının nadir bilicisi, təbiət vurğunu, insanlara xeyirxahlıq etməkdən zövq alan bu adam rastlaşdığı etinasızlıqdan və bürokratizmdən sarsılır. Onun müraciətləri səmərə vermir.

Nəhayət, hər yerdən ümidi üzülən B.Uluxanov beş illik mübarizədən sonra, 1975-ci ildə Mahaçqala şəhərində, Dağıstan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında dissertasiyasını müdafiə edərək, biologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsi almağa müvəffəq olur. Rusiyanın və Dağıstanın tanınmış alimləri onun işini yüksək qiymətləndirirlər.

Bəzi alim yoldaşlarından üreyi sınısa da o, ömrünün sonuna, 1983-cü ilə kimi həmişəki şövqlə sevdii işini icra edir. Uzun illər Azərbaycan mətbuatında xalq təbabətinə dair yüzlərlə məqalə çap etdirərək, əhalinin tibbi maariflənməsi üçün səy göstərir. Vicdanlı əməyinə görə "Qızıl ulduz" və "Şərəfli əməyə görə" ordenləri, həmçinin 7 medalla təltif olunur.

Onun dünyadan köçdüyü vaxtdan uzun illər keçməsinə baxmayaraq, bu qeyri-adi insanın adı yenə tez-tez xatırlanır, onun xeyirxah əməlləri yada salınır.

S. KƏRİMOVA

YARADICI ALİM

Respublikamızın tanınmış alimlərindən sayılan fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Malik Məhəmməd oğlu Əliyev neçə illərdir mətbuatla yaxından əməkdaşlıq edir. Onun həyatımızın müxtəlif sahələrinə həsr etdiyi məqalələri oxucular tərəfindən həmişə maraqla qarşılanır. Alimin məqalələri "Samur" qəzetində də müntəzəm dərc olunur. "Samur"u sevən, onu təbliğ edən azərbaycanlı alim neçə-neçə ləzgi həmkarlarını qəzetimizə abunə etmişdir. Qəzetimizin təəssübkeşi olan bu sadə və təvazökar insan haqqında "Samur"un 31 yanvar 2001-ci il tarixli sayında məqalə dərc etmişdik. Bu sayımızda alimin 70 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq, onun elmi uğurlarından söhbət açmaq istəyirik.

Malik Əliyev 1937-ci ildə Qazax rayonunun Musaköy (indiki Xanlıqlar) kəndində anadan olub. Orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Pədaqoji İnstitutunun fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olan gənc burada təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurub, 1960-cı ildə Azərbaycan EA-nın Fizika İnstitutunda elmi fəaliyyətə başlayır.

O, 1961-1962-ci illərdə Moskvada akademik İ.V.Kurçatov adına Atom Enerjisi İnstitutunda çalışır. Bundan sonra Bakıya qayıdaraq, Fizika İnstitutunda yarımkeçiricilər fizikası sahəsində tədqiqatlar aparır. Bir müddət xlorla aşqarlanmış selen yarımkeçirici maddəsi əsasında hazırlanmış cərəyan düzləndirici diodlarında gedən elektrofiziki hadisələrin və effektlərin tədqiqi ilə məşğul olur. Həmin dövrdə M.Əliyev bir neçə orijinal elmi və praktiki əhəmiyyətli nəticələr əldə edir. Gənc tədqiqatçının əldə etdiyi elmi nəticələr SSRİ Elektron Sənayesi Nazirliyinin Yoşkar-Ola şəhərindəki yarımkeçirici cihazlar zavodunda

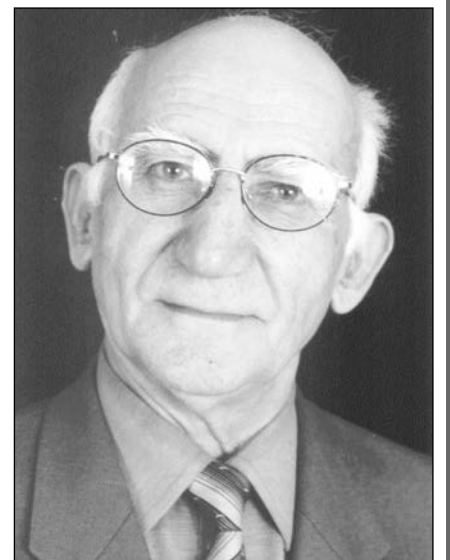
uğurla tətbiq olunur. O vaxt bu, böyük nailiyyət idi. Keçmiş SSRİ dövründə bəzi alimlər M.Əliyevin apardığı tədqiqatları yüksək qiymətləndirmişdi.

1970-ci ildə dissertasiya müdafiə edərək, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alan Malik müəllim elmi tədqiqatlarını davam etdirir. Gənc alim dünyada ilk dəfə olaraq, selen-kadmium selenid heteroqəçidlərində elektrik titumunun induktivliyə keçməsi hadisəsini aşkara çıxarmış, Eldar Məmmədovla birlikdə bu effekti geniş tədqiq etmişdir.

Malik Əliyevin elmi uğurları ilə bağlı ürəkaçan faktlar çoxdur. Məhz o, ilk dəfə olaraq, yarımkeçiricilərdə diodun "elektron-deşik" keçidinin xarakteristikasından yarımkeçiricilərin məxsusi elektrik keçiriciliyinin başlanması temperaturunu və aşqarların aktivləşmə enerjisini təyin etmək üçün orijinal üsul təklif edib. O, ilk dəfə olaraq, polikristallik selen əsasında heteroqəçidlərdə elektrolüminessensiya (şüalanma) hadisəsini tədqiq etmişdir.

Malik müəllim mərhum akademik Tofiq İsmayılovla birgə çalışdığı illəri həmişə böyük fəxrle xatırlayır. T.İsmayılov ölkəmizdə "Yerlə kosmosdan tədqiqi" adlanan yeni elmi-texniki istiqamətin banisi idi və uzun illər Azərbaycan EA "Kaspi" Elmi Mərkəzinə (indiki Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyi - AMAKA) rəhbərlik etmişdi. Akademik T.İsmayılov Malik müəllimin elmi uğurlarını yüksək qiymətləndirmişdi. M.Əliyev artıq 30 ildir ki, AMAKA-da çalışır. Bu elm müəssisəsində kollektivinin 30 il ərzində qazandığı nailiyyətlərdə Malik müəllimin də böyük əməyi vardır.

M.Əliyev bir neçə ildir ki, vaxtilə akademik T.İsmayılovun yaratdığı Ekologiya İnstitutunda respublika əhəmiyyətli

ekoloji problemlərin tədqiqi ilə məşğuldur. O, respublikamızda və xaricdə nəşr olunmuş 70-dən çox elmi əsərin müəllifidir. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü olan M.Əliyevin respublikamızın müxtəlif mətbu orqanlarında 800-dən çox elmi-publisistik məqaləsi dərc olunub.

Malik müəllimin uzun illər çəkdiyi zəhmət hədəf getməyib. O, apardığı kosmik tədqiqatlara və ekologiya ilə bağlı nailiyyətlərə görə SSRİ Kosmonavtika Federasiyasının Yuri Qaqarin diplomu və bir neçə medalla təltif edilmişdir. M.Əliyev Beynəlxalq Müasir Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü və akademik katibidir.

"Samur"un yaxın dostu Malik Əliyevi anadan olmasının 70 illik yubileyi münasibətilə ürəkdən təbrik edir, ona cansağlığı və yaradıcılığında yeni uğurlar arzulayırıq.

"Samur"

Гульдюзкелеви рунш

Кузунви келевбан

Къисметдихъ галазни
женг чулуна кланда.

Лезги халкъдин мисал

“САМУР” ДИНИ МЕКТЕБ

ЛЕЗГИ ЧАЛАН МУАЛЛИМАР

Къвепеле райондин Камарван хуьруьн юкъван мектебда лезги члалан тарсар гузвай Гъуммет Узбегова ва Абдулжелил Зиядова аялриз дидед члал риклин сидкъидай кланарзава.

Илим чирун вацлун кьеряй къванер акъудун туш.
Лезги халкъдин мисал.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лагъана кланда: ара датлана азадвилхъ ялзавай лезгийар гъа и кардилай гъейри, гъакни дуьзвилхъ ва адалатдихъ ялуналди тафаватлу жезва. Абуру садрани таб рахадач ва чпизни таб рахадайбурукай хуш къведач. Лезгийар дуьзена михъи рикл авай, инсандал ихтибардайбур я. Амур гъикъван женгчи ятла, гъакъванни инсанперес я.

А.И.Ахвердов,
Полковник.
1804-йис.

ГЪАРФАРИЗ ТАЛУКЪ ГАФАР

Исмаиллы райондин Къалажух ва Смугъул хуьрера "Самур" газет кхъенвай бязи ксари литературный члал мадни хъсандиз чирун патал редакциядивай къилди *лезги гъарфариз талукъ гафар чап авун тлалабнава. Агъадихъ чна абурун тлалабун къилиз акъудзава.*

А - акун, акъажун, акI, аламат, алахъун, амле, асклан
Б - буба, баде, балклан, басрух, бацIи, баха, бицлек, бубу
В - вах, вад, ваякъан, верцIи, верч, ветI, векъ, велед
Г - гад, гада, гардан, гар, гатфар, гапур, гапIал, ген, гитI
Гъ - гъил, гъаб, гъал, гъел, гъвар, гъарикI, гъвел, гъвергъвер
Гь - гъад, гъамга, гъебе, гъерт, гъешем, гъуьл, гъяд, гъяркъуь
Д - диде, даклар, далдам, дем, дуьшуьш, дуьгуьр, дуьдгъвер
Е - еб, емиш, енге, есир, етим, ери, ериш, езне, елкен
Ё - и гъарфуникай анжах "ёлка" гаф кхъидайла менфят къачузва.
Ж - жегил, жегъре, жалгъа, женг, жими, жикIи, жив, жем
З - закIал, залан, занг, зарпанд, зур, зурзун, зул, звер, зуртул
И - иер, иви, играми, икрам, ими, ирид, ичIи, ифин, ислягъвал
Й - йиф, йигарар, йирф, йис, йихт, йиртих, йикъ, йигин, йиге
К - кавал, кака, какур, кал, кам, кар, квак, кек, ких, киф, кицI
Къ - къаф, къад, къай, къазма, къал, къаних, къатай, къацу, къени
Кь - къал, къацI, къару, къекъел, къелечI, къемкъер, къеб, къигъитI
КI - клам, клакI, клапIал, клани, клвал, клвач, клел, клеле, клир
Л - лувар, лабар, лам, ламатI, лиф, лигим, луж, лапаг, липIипI
М - магъ, макъам, масан, малкамут, махпур, мег, мегъв, муьгъ
Н - накъ, нагъв, небгет, нек, нини, нигънигъ, нуькI, нур, няни
О - и гъарфуналди гзафни-гзаф урус ва маса члаларай атай гафар кхъида
П - паб, паж, паласа, пад, пел, пепе, пер, перем, пек, пелеш, пси
Пш - пIагъ, пIини, пIипI, пIир, пIузар, пIивитI, пIатI, пакъракъ, пIиш
Р - рагъ, рагъул, раб, рат, рафт, рамаг, регъв, рехъ, рехи, рух, руг
С - сав, саврух, сад, садра, сан, санкъу, сал, сар, санклар, сев
Т - тав, таб, тават, там, тан, твар, тар, танг, темен, туькъуьл
ТI - тIал, тIанур, тIапIас, тIарам, тIач, тIвал, тIветI, тIул, тIили
У - усал, успагъи, устIар, умун, урукул, угъ, угъри, улакъ, улам
Уь - уьгъуь, уьзден, уьлен, уьлчи, уьлуьган, уьзенг, уьлкве, уьфт, уьцIуь
Ф - фад, фагъум, фасагъат, фасикъ, фер, фири, фиригъ, фите, фу, фул
Х - хайи, хак, хам, хаму, хапIа, хва, хвар, хват, хук, хеб, хех
Хь - хьалхъам, хьалхъас, хьархъ, хьач, хьварц, хьверы, хьел, хьире
Хь - хьар, хьахъ, хьел, хьирхъам, хьи, хьиз, хьун, хьухъ, хьтин
Ц - цав, цаз, цак, цам, цан, ципицI, цари, цур, цуьк, цуьрц
ЦI - цIай, цIар, цIам, цIайлапан, цIалцIам, цIицI, цIирх, цIуд, цIугъ
Ч - чам, чал, чанг, чар, чарчар, чил, чин, чим, чуру, чуьнгуьр
ЧI - чIал, чIав, чIар, чIатI, чIаф, чIиж, чIикъ, чIил, чIичI, чIух
Ш - шаз, шел, шем, шек, шемкъ, шешел, шенпIи, ширин, шурва
Ш - и гъарфуникай анжах "шетка" гаф кхъидайла менфят къачуда.
Ъ - и гъарфуналди кхъизвай гафар авач
Ы - и гъарфуналди кхъизвай гафар авач
Ь - и гъарфуналди кхъизвай гафар авач
Э - эвер, эгъвей, экв, эквеба, экуь, эклъ, эрчи, эчI, эчIел, эхун
Ю - югъ, юг, юкI, юрф, юрк, ютур, югъуьр, юкъван
Я - яд, яб, як, яц, ян, яр, ял, яцI, ях, яру, яргъи, яргъа, ягълав

Буйругъдин наклонение гъикI кхъида?

I кас. Сад лагъай касдин форма глаголдин деепричастидин дибдикай адан суффикс -з гадарна, -н суффикс акал хъана, арадиз къведа. Месела: физ, къвез, жез (деепричастияр) фин, къвен, жен (I касдин буйругъдин форма).

II кас. Къвед лагъай касдиз талукъ халисан буйругъдин форма жуьреба-жуьре дибрикай са шумуд эхир акал хъана арадиз къведа:

а) масдардин эхирдай -ин ва я -ун гадар хъана: алукулун, ацукъун, вегъин (масдарар), алуки, ацукъ, вегъ (II касдин буйругъдин форма);

б) масдардин эхирдай анжах са -н гадар хъана: къачун, чIугун, акун (масдар), къачу, чIугу, аку (II касдин буйругъдин форма);

в) масдардин эхирдай -н гадар хъана, адан эвез глаголдик квай ачух тушир сестикрар хъана: чуьхуьн, ксун, атIун (масдарар), чуьхуьх, ксус, атIутI (II касдиз талукъ буйругъдин форма);

г) са къадар глаголрин II касдин буйругъдин форма глаголдин дибда жуьреба-жуьре дегишвилер къиле фена ва я маса глаголрин дибрикай арадиз къведа: атун, авун, гун, фин, гъун, къин, къун (масдар), ша, ая, це, алад (вач), гъваш, йикъ, яхъ (II касдин буйругъдин форма).

III кас. Пуд лагъай касдин буйругъдин форма масдардин дибдикай адан эхирдай -н гадар хъана, -рай эхир акал хъана арадиз къведа: фин, атун, хъун (масдарар), фирай, атурай, хъурай (III касдин буйругъдин форма).

"KAS" TAMAŞAÇILARI SEVİNDİRƏCƏK

Azərbaycan Dövlət Yuğ teatrı Qusar Dövlət Ləzgi Dram Teatrı ilə birgə maraqlı bir layihə üzərində işləyir.

Ləzgi dilində hazırlanan tamaşa Respublika Gənclər və Turizm Nazirliyinin keçirəcəyi teatr festivalına töhfədir. Ləzgilerin qədim Kas tayfasının qəhrəmanlıq tarixi ilə bağlı folklor materiallarına əsaslanmış bu əsər üzərində işə Qusar teatrında bu ilin sentyabrında başlanacaq, oktyabrın sonlarında isə premyera olacaqdır. Mahnı və rəqslərlə zəngin olan, ləzgi xalq adət və ənənələrinə əsaslanmış əsərin ssenarisinin və musiqisinin müəllifi Sədaqət Kərimova, tamaşanın bədii rəhbəri Vaqif İbrahimov, rejissoru Zümrüd Bəxtiyardır. Rolların ifaçıları

qusarlı aktyorlardır. Tamaşanın Bakı, Sumqayıt şəhərlərində və Azərbaycanın bölgələrində göstərilməsi planlaşdırılmışdır. Artıq tamaşanın səhnələşdirilməsindən ötrü maddi və texniki məsələlər üzərində işə başlanmışdır.

ŞƏKİLDƏ: Vaqif İbrahimov və Zümrüd Bəxtiyar tamaşa haqqında fikir mübadiləsi edirlər.

ГАФАЛАГ

Гунгач	-	кисть
Душе	-	куьлуь емишрин экьи члун галай ширин миже
Зулун аял	-	геж хьайи аял
Къаят	-	бес я!
Къачл	-	набататдин тан
Кларгла	-	мисмар
Клеп	-	гъвечли шешел
Килливал	-	дуствал
Мамургъан	-	хирер сагъарун патал мелгъем
Мегъреб	-	дере
Мекера	-	ярмарка
Пшадан	-	цурцун циьб
Руп	-	виш грамдин къван
Рупа	-	80 килограмдин заланвал
Салаклай	-	рафтарвал ийиз тийижир
Суьнклуь	-	гипноздин эсер ийиз жедай кас
Тигъран	-	халичадин твар. И твар Тигъир хуьруьн тварцихъ
		галаз алакьалу я
Умарат	-	мал-девлет
Цимпих	-	гъвечли аял

БОГАТЫРЬ

Его имя внесено в книгу "Мастера - пехлеваны Азербайджана", спортивную энциклопедию страны, а также в спортивный сайт. Десятикратный чемпион Республики, бронзовый призёр мирового первенства по греко-римской борьбе, мастер спорта международного класса Шекерхан Алисманов родом из села Кузун Гусарского района. Он окончил Государственный Институт физической культуры в 1978 году, по настоящее время занимается тренерством. Слава известного пехлевана дала толчок развитию этого вида борьбы в его родном районе

. Спортивная школа (под именем Алиюллы Наджарова родом из села Кузун), где он обучает своих учеников имеет борцовский зал, отвечающий современным требованиям. Ученики Шекерхан муаллима неоднократно становились чемпионами страны, победителями первенств мира и континента. Бывший член сборной республики Намик Камилев, призёр мирового и европейского первенств Эльнур Газамедов, Фадаиль Гурбанов, нынешние чемпионы страны Фариз Агасиев и Азер Алиев благодарны своему наставнику.

Каждое утро Шекерхан муалим начинает с намаза, затем лёгкая пробежка. Примерный образ жизни, твёрдая вера в силу и волю человека, целеустремлённость помогли ему сохранить хорошую спортивную форму в свои 50 лет.

В 2000 году, вернувшись с бронзовой медалью из Болгарии с чемпионата мира по греко-римской борьбе среди ветеранов, борец был удостоен звания "Мастер спорта международного класса". С 2006 года пехлеван-ветеран, являясь членом FILA (международной федерации борьбы) и знатоком приёмов и секретов борьбы, выступает в качестве рефери на республиканских и международных соревнованиях.

Во времена пика его спортивной славы, он несмотря на поступающие из шести стран мира, очень выгодные предложения выступить под их знаменами, посчитал для себя честью защищать спортивную славу родной республики и района. Он не ошибся. Победа каждого воспитанника Шекерхан муаллима - это его личная победа.

Фимар Гюльяхмедова

İSTİMAİ TURNİRİ

2003-cü ildən etibarən Qusar şəhərində təşkil olunan və idman həvəskarları tərəfindən maraqla qarşılanan yarışlar belə adlanır. Turnirin tarixçəsi belədir. 1998-ci ilin may ayının 4-dən 10-dək Azərbaycan alpinistləri Qusar rayonunun ərazisindəki Şah dağının Heydər Əliyev zirvəsini fəth etdilər. Həmin hadisənin şərəfinə 2003-cü ildən etibarən hər il Qusar şəhərində stolüstü tennis yarışları keçirilir.

Bu il mədəniyyət evi təmirdə olduğundan yarışlar "Şəfəq" kafesində keçirildi. I yeri Qüdrət Mustafayev, II yeri Dadaşbala Dadaşbalayev, III yeri Xeyrulla Aydınov qazandı. Bütün iştirakçılara hədiyyələr təqdim olundu. Onların arasında 1998-ci ildə alpinistlərin yürüşündə iştirak etmiş ağsaqqal müəllim Əlibəyrov də var idi.

Bu maraqlı turnirin təşkilatçısı həvəskar alpinist Maarif Sultanovdur. Ötən illərdə olduğu kimi, bu dəfə də o, yarışların maraqlı keçməsindən ötrü böyük zəhmət sərf etmişdir.

"Samur"

КОНКУРС

Редакция газеты "Самур" и лезгинский ансамбль "Сувар" проводят конкурс исполнителей лезгинских песен. Принять участие в конкурсе приглашаются девушки и парни от 18 до 25 лет. Обязательные условия: хороший голос и приятный сценический вид. Запись проводится по телефону: 432 92 17.

ОБЪЯВЛЕНИЯ

В действующий цех требуется мастер по сборке алюминиевых перил.

***

На фирму требуется водитель исполняющий функции водителя, помощника и снабженца.

***

Куплю машину ВАЗ-2104 в хорошем состоянии.

ТЕЛ.: (050)210-74-77, (055)752-74-77

Qusar rayonunun Bədirqala kəndində 12 sot torpaq sahəsi satılır.

Tel: 457-63-11, Heybət.

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:

sedagetkerimova@rambler.ru
Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037

ВОИН 130024708
Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской

Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 1543

Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"